

ΝΕΑ ΕΣΤΙΑ

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ
ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟ ΕΡΕΥΝΩΝ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗΣ
ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑΣ ΚΑΙ ΚΛΑΣΙΚΗΣ
ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ

ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ: ΠΕΤΡΟΣ ΧΑΡΗΣ

ΤΟΜΟΣ ΔΕΚΑΤΟΣ ΕΒΔΟΜΟΣ
ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΣ — ΙΟΥΝΙΟΣ
1935

ΙΩΑΝΝΗΣ Δ. ΚΟΛΛΑΡΟΣ & ΣΙΑ Α. Ε.
ΒΙΒΛΙΟΠΩΛΕΙΟΝ ΤΗΣ «ΕΣΤΙΑΣ» — ΣΤΑΔΙΟΥ 46^Α
ΑΘΗΝΑΙ

Ε.Υ.Α. της Κ.Ε.Π.
ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2008

ρη. Εἶναι ἡ δεσποτική ψυχὴ μιᾶς Σουλτάνας. Νοιώθει κανεὶς ὅτι ἡ ψυχὴ αὐτὴ εἶναι βέβαιη γιὰ τὸν ἑαυτὸ της κι' ὅτι αὐτὸ κυρίως πού τὴν ἐνδιαφέρει εἶναι οἱ ὠραῖες τῆς ζωῆς βεβαιότητες. Ἀκοῦστέ τὴν νὰ τραγουδάει:

« Δὲ θέλω νὰ σκέπτομαι πὼς ἡ θερμὴ μου νεότης—θὰ θαμπώσει μιὰ μέρα ἀπὸ τὰ χνῶτα τοῦ χρόνου—δὲ θέλω νὰ σκέπτομαι πὼς ἡ ὥρα πού μὲ μαγεύει δὲ θάνε ἀργότερα γιὰ μένα παρὰ μιὰ ξέθωρη ἀνάμνηση.

» Δὲ θέλω νὰ σκέπτομαι πὼς τὰ μαῖα μου πού ἀχτινοβολᾶν—καὶ πού καθρεφτίζουν ἐντατικὰ τὴ ζωὴ,—θὰ καταγνιάσουν ἕνα βράδυ ἀπὸ τέφρες φθινοπωρινές, —κάτω ἀπὸ χλωμούς οὐρανοὺς, δίχως χαρὰ καὶ δίχως φροτεινότητα.

» Δὲ θέλω νὰ συλλογιέμαι πὼς τὰ λαίμαργα χεῖλια μου—δὲ θὰ μποροῦν πιά νὰ χαιροῦνται τὴ γλύκα τῶν φιλιῶν,—πὼς δὲ θάχω πιά νὰ δώσω στὸν ἔρωτα—παρὰ τὸ ἀνώφελο δῶρο μιᾶς ἀκαταπράυνης καρδιάς.

» Ἄ! νὰ ζεῖ κανεὶς μόνο γιὰ τὰ νειῶτα!—Γιὰ τὴν ὥρα πού μαγεύει καὶ τὴ στιγμή πού θέλγει—νὰ ζεῖ μὲ φρενίτιδα, νὰ ἐρωτεύεται μὲ μέθη—δίχως νὰ σκέπτεται τὸ Περρωμένο πού ἡ σκιά του μᾶς ἀκολουθεῖ... »

Ὁ τόνος αὐτός, πού θυμίζει τὸν τόνο τῆς κόμης ντὲ Νουάγι, δὲν εἶναι, ἐν τούτοις, οὔτε ὁ πιὸ θερμὸς, οὔτε ὁ πιὸ ὀξύς τῶν ποιημάτων τῆς κ. Βασίλειαν Ζανανίρι. Ὑπάρχουν στὸ βιβλίον τῆς ποιήματα ἀκόμα πιὸ χρωματισμένα, πιὸ παλμώδη, πιὸ ἠδύτατα—καὶ πού κάνουν αὐτὴ τὴν Ἀνατολίτισσα νὰ εἶναι ἡ ἐνσάρκωση τῆς ἰδίας τῆς Ἀνατολῆς...

ΚΩΣΤΑΣ ΟΥΡΑΝΗΣ

Παράπονα καὶ παρεξηγήσεις

Οἱ νέοι τῆς Θεσσαλονίκης πάλι παραπονοῦνται. Καὶ γιατί νομίζετε; Στὴ στήλη «Περιοδικὰ κι' ἐφημερίδες» τοῦ τεύχους τῆς 1ης Ἰανουαρίου, τόσο οἱ «Μακεδονικὲς Ἡμέρες» ὅσο καὶ ὅλα τὰ βιβλία πού κυκλοφόρησαν τὸν τελευταῖο καιρὸ στὴ Θεσσαλονικὴ ἀποκαλοῦνται μὲ μιὰ λέξη: ἔντυπα! Ὡστε τὸ καλὸ αὐτὸ περιοδικό, πού μὲ τὸ νέο διευθυντὴ του φαίνεται ὅτι θὰ ἔχη ἀξιόλογη ἐξέλιξη, οἱ «Ἐξομολογήσεις» τῆς κ. Μαρίας Π. Ράλλη, τὰ «Σημειώματα» τοῦ κ. Πέτρου Φατεινοῦ, τὰ «Χριστούγεννα τοῦ Ἀλήτη» τῆς Ἰρσίμ, τὰ «Κεφάλια στὴ σειρά» τοῦ Ἀλκ. Γιαννοπούλου, ἀρκετὰ ἄλλα βιβλία, πού ἀντιπροσωπεύουν τόσους κόπους, τόσα ὄνειρα, τόσες φιλοδοξίες, δὲν εἶναι παρὰ «έντυπα»; Τὸ σφάλμα τοῦ συνεργάτου μας πού γράφει τὰ «Περιοδικὰ κι' ἐφημερίδες» φαίνεται ἀσυγχώρητο. Ἀλλὰ γιὰ νὰ δοῦμε: εἶναι πραγματικῶς σφάλμα ἢ στὴ λέξη, πού χρησιμοποιήθηκε, οἱ νέοι τῆς Θεσσαλονίκης εἶδαν κάποια προσβλητικὴ ἔννοια πού δὲν ὑπάρχει οὔτε μποροῦσε νὰ ὑπάρχη σὲ μιὰ στήλη, πού στηρίζεται στὴν πιὸ αὐστηρὴ ἀντικειμενικότητα; Βέβαια, στὴ Θεσσαλονικὴ ξέρουν ἑλληνιστὴ, ἀλλὰ καὶ στὴν Ἀθήνα. Καὶ δὲ δυσκολεύομαι καθόλου νὰ δεχθῶ ὅτι εἶναι εὐκόλο νὰ μεταχειριστῆς μὲ δυὸ

τρόπους τὴ λέξη «έντυπο», ἄλλοτε γιὰ νὰ περιλάβης σὲ κάτι γενικὸ πολλὰ παρεμφερῆ καὶ ἄλλοτε γιὰ νὰ κάμης ἔμμεσο πείραγμα. Ὅλο τὸ ζήτημα εἶναι πὼς θὰ τὴν τοποθετήσης καὶ πὼς θὰ χρωματίσης μ' αὐτὴν τὴ φράση σου. Ἀλλὰ στὸ σχόλιο πού προκάλεσε τὰ παράπονα τῶν «Μακεδονικῶν Ἡμερῶν» μόνο τέτοιο ζήτημα δὲν ὑπάρχει. Ὁ συνεργάτης μας, γιὰ μ' ἀποφύγη τὴν ἀπαρίθμηση βιβλίων καὶ περιοδικῶν πού δὲ θάχε τέλος—ἡ συντομία εἶναι ἀπολύτως ἀπαραίτητη στὴ στήλη του,—τὰ ὀνόμασε ὅλα μαζί «έντυπα», χωρὶς δόλο, χωρὶς τὴν ἐπιθυμία νὰ κάμη κριτικὴ καὶ προπάντων χωρὶς νὰ φαντάζεται ὅτι θὰ πικράνη νέους, πού ἀγωνίζονται ἀκριβῶς γιὰ νὰ παρουσιάσουν κάτι περισσότερο ἀπὸ «έντυπο» χαρτί.

Ἀλλὰ μαζί μὲ τὸ συνεργάτη τῆς «Νέας Ἐστίας» αἰσθάνομαι τὴν ἀνάγκη νὰ δώσω κ' ἐγὼ μερικὲς ἐξηγήσεις στοὺς φίλους Θεσσαλονικεῖς. Δὲν εἶναι ἡ πρώτη φορὰ πού ἀπαντῶ σὲ παράπονά τους. Θὰ ἤθελα ὅμως νὰ εἶνε ἡ τελευταία. Τοὺς διαβεβαιώνω, λοιπόν, ὅτι κανεὶς, καὶ πολὺ λιγώτερο ἢ «Νέα Ἐστία», δὲν περιφρονεῖ τίς προσπάθειές τους. Ὅλοι τίς παρακολουθοῦμε μὲ συμπάθεια κι' ἐνδιαφέρον. Κι' ὅλοι βλέπουμε μὲ χαρὰ ὅτι ὁ στενὸς κύκλος τους ὀλοένα μεγαλώνει, παίρνει νέα στοιχεῖα καὶ γίνεται πιὸ αἰσθητὸς στὴ Μακεδονικὴ πρωτεύουσα. Ἀλλωστε πὼς μπορεῖ νὰ σταθῆ τὸ παράπονό τους; Τὰ βιβλία τους τὰ διαβάζουμε, τὰ κρίνουμε, τὰ συζητοῦμε, Κι' ἂν διατυπώνουμε μερικὲς παρατηρήσεις γιὰ τίς γενικὲς κατευθύνσεις τους, δὲν κάνουμε παρὰ νὰ δείχνουμε πόσο τοὺς λογαριάζουμε καὶ πόσα περιμένουμε ἀπ' αὐτούς. Δὲν ὑπάρχει καμμιὰ ἀμφιβολία ὅτι στὴ Θεσσαλονικὴ μερικοὶ νέοι ἄνθρωποι ἐργάζονται μὲ μεγάλο ζήλο, μὲ ὑποδειγματικὴ ἐπιμονή, μὲ φανατισμὸ γιὰ νὰ δημιουργήσουν πνευματικὴ ζωὴ. Καὶ γιὰ νὰ εἶμαστε πιὸ δίκαιοι: δὲν ἐργάζονται, ἀλλ' ἀγωνίζονται. Καὶ στὸν ἀγῶνα αὐτὸν νὰ εἶναι βέβαιοι ὅτι μᾶς ἔχουν κοντὰ τους. Φτάνει μόνο ν' ἀνέχονται πλάϊ τους φίλους, πού ἐννοοῦν νὰ διατηροῦν τὴ γνώμη καὶ τὴν εἰλικρίνειά τους...

ΠΕΤΡΟΣ ΧΑΡΗΣ

Γύρω στὴ «Θεία Κωμῳδία»

Πάντα μου ἔλεγα πὼς ἔχει πολλὰ νὰ ὠφεληθῆ ὁ κοινὸς ἀναγνώστης, ὅταν ὁμοτέχνος κρίνεται ἀπὸ ἄλλον ἐπίσης τεχνίτη. Δὲν παρουσιάζει αὐτὸς στὴν κριτικὴ του φιλοκαλία μόνο καὶ μάθησιν, τὰ δυὸ καὶ ἀπαραίτητα ἐφόδια τοῦ κριτικοῦ, παρὰ καὶ τὴν ἐμπειρία του στὴν τέχνη. Βλέπει αὐτός, καὶ μπορεῖ νὰ μᾶς κάμη νὰ νοιώσουμε κ' ἐμεῖς, τίς μυστικὲς χάρες ἢ τὰ σκεπασμένα ψεγάδια τοῦ ἔργου, γιὰτι κι' ὁ ἴδιος γνωρίζει κ' ἐφαρμόζει τὰ μυστικὰ τῆς τέχνης. Καὶ μυστικά τῆς τέχνης δὲν εἶναι, θαρρῶ, οἱ κανόνες. Αὐτοὶ εἶναι ὀλοφάνεροι, κ' ἡ ἀπόλυτη ἐφαρμογὴ τους θὰ μαρμάρωνε τὰ δημιουργήματα σὲ μιὰ βαρετὴ μονοτονία, ἐνῶ ἡ θεμιτὴ παράβαση, τὸ τεχνικὸ παραπάτημα, ὀρθώνοντας τὴν ἀντίθεση, γίνεται ἀντιστύλι τῆς συνολικῆς ἁρμονίας.

Ὅμως πόσο δύσκολο εἶναι νὰ κρίνῃ ἄλλους ὁ τεχνίτης, χωρὶς νὰ κριθῇ κι ὁ ἴδιος! Κρίνοντας θὰ δείξῃ, ὅσο κι ἂν προσπαθῆσῃ νὰ τὸ ἀποφύγῃ, ποιούς τεχνικούς τρόπους προτιμᾷ, πῶς τοὺς μεταχειρίζεται, πῶς δουλεύει τὰ ἔργα τὰ δικὰ του. Φανερώνει τὰ δυναμικά του προσόντα. Γι' αὐτὸ ἴσως τόσο σπάνια ὁ καλὸς τεχνίτης ριψοκιντυνεύει νὰ κάμῃ καὶ τὸν κριτικὸ στὸ εἶδος ποὺ εἰδικὰ καὶ μὲ ἀγάπη δουλεύει ὁ ἴδιος.

Γι' αὐτὸ καὶ πρέπει νὰ λογαριαστῇ τόλμημα τοῦ κριτικοῦ ποὺ, τεχνίτης κι αὐτὸς ὀνομαστὸς στὴν ποιητικὴ μετάφραση, ἔκρισε στὸ τελευταῖο τεῦχος τῆς «Νέας Ἑστίας» (σελ. 249-252) ἕνα, ἄς τὸ πῶ, ἄθλημα τῆς μεταφραστικῆς τέχνης στὰ νεοελληνικά μας, τῆ «Θεία Κομωδία» τοῦ Δάντη, ὅπως βγήκε ἀπὸ τὸ κοντῶλι τοῦ Ν. Κεζαντζάκη.

Τόλμημα τοῦ κριτικοῦ, ποὺ μαζί μὲ ὅσα γενικά (ὅπου ὡστόσο πάντα φανερώνεται ἡ προσωπικὴ του προτίμηση) μᾶς γράφει γιὰ τὰ διάφορα προηγούμενα μεταφράσματα, καὶ ὅσα μὲ τὸ δίκιο του κατακρίνει τὰ ἰδιωματικά στὴ φράση καὶ ἄτεχνα στὴ στιχουργία, φέρνει καὶ πολλὰ παραδείγματα γιὰ ν' ἀποδείξῃ σφαιερῆ τὴ νέα στὴ γλώσσα μας ἀπόδοση τοῦ ἰταλικοῦ ἔπους. Ὁ κοινὸς ὅμως ἀναγνώστης, ἂν ἔτυχε κάπως νὰ γνωρίζῃ καὶ τὸ πρωτότυπο, παραξενεύεται βλέποντας τὸν τεχνίτη κριτικὸ νὰ παρερμηνεύῃ αὐτὸς τὸ κείμενο στὰ μισὰ τουλάχιστον ἀπ' ὅσα μεταφραστικὰ σφάλματα τοῦ ὁμοτέχνου του ἀραδιάζει. Παραξενεύεται καὶ ρωτᾷ: — Μὴν εἶναι ὑπερβολικὰ ἢ ἀβασάνιστα καὶ ὅσα ὀρθὰ γράφει ὁ κριτικὸς, ἀφοῦ, μ' ἕνα «ἔτσι λέει τὸ κείμενο», μᾶς δίνει μόνο μίαν ἄλλη μετάφραση, τὴ δική του, χωρὶς νὰ παραθέτῃ καὶ τὰ ἰταλικά τοῦ Δάντη;

Κ' ἔτσι δοκιμάζει, κατὰ τὴ δυναμὴ του, νὰ ξαναμαντάρῃ τὰ μανταρισμένα.

1. Ἀρχὴ - ἀρχή: «Στὸ μεσοστράτι ἀπάνω τῆς ζωῆς μας (Nel mezzo del cammin di nostra vita)» διπλὸ βέβαια τὸ νόημα μὲ τὴ λέξη μεσοστράτι δὲ μᾶς λέγει ὅμως ὁ κριτικὸς ἂν θὰ ταίριαζε λ. γ. καὶ τὸ «Καταμεσῆς στὸ δρόμο τῆς ζωῆς μας».

2. Ἡ «τριχιά» = τρίχωμα δὲν εἶναι λέξη ἰδιωματικὴ ἀπὸ χωριὸ τῆς Κρήτης· εἶναι στὸν «Ἐρωτόκριτο»: «Ψαρά τὰ πόδια κι ὁ λαιμὸς, καὶ μούρτζιν' ἢ τριχιά του».

3. Κακόζηλο βέβαια τὸ «τοῦ ναύλερου τοῦ χλεμπονιάρη βάλτου». Ὅμως τὸ κείμενο δὲ λέει «τοῦ καπετάνιου τοῦ θολοῦ νεροῦ», παρὰ «Al pocchier della livida palude» = τοῦ ναύκληρου τοῦ μυροκίτρινου βάλτου. Καὶ εἶναι, νομίζω, σ' αὐτὰ κάποια διαφορά.

4. Τὸ κείμενο (Λ' 18) δὲ λέει γιὰ τὸν πλανήτη (τὸν Ἥλιο τὸ θεόμορφο) πῶς «μᾶς ὀδηγεῖ ἴσια ΣΕ κάθε δρόμο»· γράφει: «Che mena dritto altrui PER ogni calle», δηλ. «ποὺ ἴσια (= ὀρθά, σωστά) μᾶς πάει ΜΕΣ' ΑΠΟ κάθε δρόμο» — δηλ. ὅσο κι ἂν εἶναι αὐτὸς ὁ δρόμος σκοτεινὸς «ὁ ἀκολουθῶν Αὐτὸν οὐ μὴ περιπατήσῃ ἐν τῇ σκοτίᾳ» (Ἰω. Η' 12). Δὲν ὀδηγεῖ λοιπὸν ὁ εὐεργετικὸς πλανήτης σὲ κάθε δρόμο,

ποὺ μεταρεῖ νᾶναι καὶ δρόμος τοῦ Κακοῦ. Ἄρα ὁ μεταφραστὴς ἀποδίδει σωστότερα τὸ νόημα μὲ τὸ «ποὺ γύρα ὀλοῦθε ἰσιώστρατα ὀδηγᾶ μας», ὅσο κι ἂν πλεονάζει τὸ «γύρα».

5. Ὑπάρχει στὴν κοινὴ δημοτικὴ τὸ «πισωγυρνῶ», καθὼς καὶ ἡ παραλλαγή του «πισωγυρίζω» = γυρίζω πίσω, καὶ καθόλου δὲ σημαίνει «ἀπισθοχωρῶ» = κωλώνω, ὑποχωρῶ, πισωτραβιέμαι, πισωποδίζω, πισωπατῶ, πισωδρομίζω, πισωδρομῶ (πόσα συνώνυμα μὲ σκάλα τὴν ἀπόχρωση — ἔτσι λέγανε οἱ ἀρχαῖοι τὴν dégradation — ἀπὸ τὸ ἀρχικὸ νόημα!), παρὰ σημαίνει... «πίσω γυρνῶ» = στρέφω πρὸς τὰ πίσω, κάνω μεταβολή. Καὶ τὸ κείμενο (Λ' 26) δὲ λέει «φεύγει πρὸς τὰ πίσω», ὅπως τὸ θέλει ὁ κριτικὸς, παρὰ «Si volse indietro a rimirar lo passo» = «πισωγυρνᾷ νὰ ξανοῖδῃ τὸ διάβα», ὅπως σωστά ἐρμηνεύει ὁ μεταφραστὴς, ἂν καὶ μὲ ἱστορικὸ ἐνεστῶτα. — «Γύρισε πίσω νὰ σὲ βουρτσίσω καὶ στὴν πλάτη», λέγει κ' ἡ καλὴ νοικοκυρὰ τὸ πρωτὶ στὸν ἄντρα της, πρὶν τὸν ξεπροβοδίσει.

6. Βέβαια τὸ corpo lasso (Λ' 28) δὲν εἶναι «κορμί ἀχνὸ» παρὰ «κουρασμένο, ἀποσταμένο»· μὰ κι ὁ ἥλιος, ἂν τὸν ἔλεγε ὁ Δάντης lasso τὴν ὥρα ποὺ γέρνει στὴ δύση του, θὰ ἔγερνε κι αὐτὸς «ἀποσταμένος», ποτὲ «ξεθωριασμένος», ὅπως τὸν ὑποθέτει ὁ κριτικὸς, ἀφοῦ ἴσα-ἴσα τὴν ὥρα ἐκείνη μᾶς δείχνει πῶς βαθίχρωμο τὸ χρυσὸ φέγγος τοῦ δίσκου του. Ὑπάρχει ἀληθινὰ κ' ἡ γραφὴ «lasso» μιά μόνη φορὰ στὸ Καθαρτήριο (ΚΖ' 66), αὐτὴν ὅμως τὴ δέχονται λιγοστοὶ παλαιοὶ καὶ λιγώτεροι νέοι ἐκδότες. Μὲ τὴν κοινότερη γραφὴ ὁ Δάντης λέγει ἐκεῖ: «io toglieva i raggi dinanzi a me del sol, ch'era già basso», δηλ. «δεχόμενον ἐμπρὸς μου τὶς ἀχτίνες τοῦ ἡλίου, ποὺ εἶτανε χαμηλὰ πιά» — οὔτε κουρασμένος, οὔτε ξεθωριασμένος.

7. Ὅμως τὸ basso μας αὐτὸ βάζει τὸν κριτικὸ νὰ κάμῃ σεκόντο σὲ μίαν ἄλλη ἀβλεψία. Ὁ μεταφραστὴς στὸ στίχο Λ' 30 γράφει: «μὲ πάντα πῶς στερωμένο τὸ στερνὸ ποδάρι». Ὁ κριτικὸς μᾶς βεβαιώνει πῶς τὸ κείμενο γράφει: «ἔτσι ποὺ στέρεο πάντα εἶτανε τὸ πιὸ πίσω πόδι». Εἶναι αὐτονόητο πῶς, ὅταν βαδίζῃ κανεὶς προχωρώντας, τὸ στερνὸ (ἢ τὸ πιὸ πίσω) πόδι εἶναι πάντα τὸ στέρεο, ὅσπου νὰ πατήσῃ στὸ χῶμα ἐκεῖνο ποὺ σηκώνεται καὶ πάει ἐμπρὸς, — καὶ ὁ Δάντης δὲν πιστεύω νὰ εἶτανε πρόγονος τοῦ La Palice. Τὸ κείμενο γράφει: «Si cheil piè fermo sempre era il più basso = ἔτσι ποὺ τὸ στέρεο πόδι εἶτανε πάντα τὸ πιὸ κάτω». Basso = χαμηλό, κάτω, ἀντίθετο τοῦ alto = ἀψηλό, ἀπάνω. Μᾶς τὸ ξεκαθαρίζει ὁ ἴδιος ὁ ποιητής. Σὰν ξαναπῆρε τὸ δρόμο μέσ' ἀπὸ τὴ δασοπλαγιά, «ἔτσι ποὺ τὸ στέρεο πόδι εἶτανε πάντα τὸ πιὸ κάτω» ἀνέβαινε ὀμαλά, ὅσπου ἔφτασε στὴν erba, τὸν ἀτόμο ἀνήφορο τοῦ βουνοῦ. Πολὺ ἀπλὸ τὸ πραγματικὸ νόημα τοῦ στίχου, καὶ ὅ,τι ἔχει πολυσυζητηθῆ δὲν εἶναι αὐτό, παρὰ τὸ ἠθικὸ, τὸ ἀλληγορικὸ νόημά του.

8. Ἄς ἀφήσω κατὰ μέρος τὸ φιλοκοσκίνισμα τοῦ στίχου 34, ἂν ἔπρεπε νὰ λέγῃ πῶς ἡ λιόπαρ-

δη (ἐγὼ θὰ τὴν ἔλεγα **ρήσα**, ἀφοῦ Ionza=Iynx λατινικά, λύξ ἑλληνικά, ρήσος νεοελληνικά— ἔχει τὴ λ. κι ὁ Βυζάντιος στὰ λεξικά του) «ἀσάλευτη στεκόταν ξάγναντά μου» κατὰ τὸ μεταφραστικὸ, ἐνῶ τὸ κείμενο λέγει: «E non mi si partia d'innanzi al volto» = «δὲν ἔφρευγε ἀπὸ μπροστά μου», κατὰ τὸν κριτικὸ, καὶ ἄς ἐρῶ τοὺς στίχους Α' 41-43:

«Τόσο πού δίκια ἀσκώσα ἐντός μου ἐλπίδα
τ' ὄριο τοῦ ζοῦ τομάρι νὰ κερδέσω
τῆς μέρας ἢ ὥρα κ' ἢ ἀνοιξιάτικα ἢ γλυκιά»

ποῦ τὸ νόημά τους τόσο εἶναι σκοτεινὸ γιὰ τὸν κριτικὸ, ὥστε, καθὼς γράφει, «διαβάζοντας κανεὶς αὐτὴ τὴ φράση, νομίζει πὼς ἢ ἐλπίδα ποῦ εἶχε [ὁ ποιητὴς] εἶτανε νὰ κερδίση τ' ὄραϊο δέριμα τοῦ ζώου, ἐνῶ τὸ κείμενο λέει: «μ' ἔκανε νὰ ἐλπίζω πὼς θάχω καλὸ ἀποτέλεσμα τὸ εὐχάριστο δέριμα ἐκείνου τοῦ θεριοῦ, ἢ ὥρα τῆς μέρας κ' ἢ γλυκεῖα ἐποχὴ». Ὁμῶς τὸ κείμενο:

«Si ch' a bene sperar m'era cagione
Di quella fera alla gaietta pelle
L'ora del tempo e la dolce stagione»

λέγει ἄλλο: «Καλὸ νὰ ἐλπίζω ἀπὸ ἐκεῖνο τὸ θεριὸ μὲ τὸ χαρωπὸ (= ποικιλόχρωμο, παρδαλὸ) δέριμα μου εἶταν αἰτία τῆς μέρας ἢ ὥρα κ' ἢ γλυκεῖα ἐποχὴ (ἢ ἀνοιξη)». Καὶ πὼς κάτι μποροῦσε νὰ βγάλῃ καλὸ ἀπὸ ἐκεῖνο τὸ θεριὸ (ποῦ συμβόλιζε τὴ Λαγνσία) μᾶς τὸ λέγει καθαρά ὁ Ποιητὴς στὸ ἄσμα ΙΓ' στ. 106-109: μ' ἕνα σκοινὶ (καλογερίστικο, ὡς φαίνεται, κομποσκοίνι) ποῦ εἶτανε περιζωσμένος, εἶχε στοχαστῆ νὰ σακώσῃ τὴ ρήσα μὲ τὸ ποικιλόχρωμο δέριμα, νὰ νικήσῃ δηλαδὴ τῆς σαρκὸς τοὺς πειρασμούς.

9. Κακίζει παρακάτω ὁ κριτικὸς τὸ ρῆμα **πισωβολῶ**. Ἄλλος ὅμως θὰ βρῆ πὼς τὸ ἔχει πλάσει παραστατικώτατα ὁ μεταφραστὴς, ἀνάλογο μὲ τὸ **ρωβολῶ** (= κατεβαίνω τρέχοντας τὸν κατήφορο), γιὰ νὰ ποδώσῃ τὸ στίχο (Α' 61) «Mentre ch' io guinava in basso loco» = «κι ὡς πιά στὰ χαμηλότερα πισωβόλουν». Ὁ κριτικὸς προτιμᾷ τὸ «κατρακυλῶ». Δὲν πρόφτασε ὅμως ὁ Δάντης, πισωπατώντας μπρὸς στὸ τρομερὸ βλέμμα τοῦ θεριοῦ, νὰ κατρακυλήσῃ τὸν κατήφορο. Τοῦ παρουσιάστηκε βοηθὸς ὁ Βιργίλιος, καὶ τὸν πῆρε νὰ τὸν ὀδηγήσῃ ἀπὸ ἄλλο μονοπάτι. Δὲν κατρακύλησε, τὸ συλλογίστηκε μόνο, καθὼς τοῦ τὸ θυμίζει ὁ Ἅγιος Βερνάρδος στὸν Παράδεισο (ΑΒ' 138) λέγοντάς του: «Quando chinavi, a guinava, le ciglia» = «σὰν ἔσκυβες, νὰ γκρεμιστῆς, τὰ φρύδια», αὐτὸ ποῦ παραφράζει ὁ Καζαντζάκης: «ὡς κλειοῦσες, στὸν γκρεμὸ γερός, τὰ μάτια».

Ἔτσι ἔχουμε καὶ ἄλλο συνώνυμο γιὰ τὸ κατρακυλῶ. Καὶ εἶναι πολὺ εὐκόλη ἢ ἐπίκριση γιὰ τὰ λεξίδια, ὅταν ἀδιαφορῆς γιὰ τὰ προηγούμενα καὶ τὰ ἐπόμενα, γιὰ τὴ συνοχὴ τοῦ ἔργου σὲ περιπέτειες, σὲ νοήματα καὶ φραστικὸς τρόπους. Μὰ θὰ μοῦ πῆτε: — Τόσο βαθιὰ τὸν κατέχεις ἐσὺ τὸ Δάντη; Ἄπαντῶ: — Εἶμαι ἀμαθέστατος στὴ δαντολογία. Εἶμαι ὅμως κ' ἐγὼ

ἕνας κοινὸς ἀναγνώστης, ποῦ ξέρει ὅπωςδὴποτε τὴ γλώσσα τὴ δική του καὶ κάπως τὴν ξένη, καί, ἅμα κρατῆ στὰ χέρια του μιὰ φροντισμένη ἔκδοση μὲ σχόλια καὶ ὑπομνήματα, ξέρει πὼς νὰ τὰ διαβάσῃ, ἀκόμα καὶ νὰ δυσπιστῆ καὶ σὲ κριτικὲς καὶ σὲ σχόλια, ἅμα τύχη καὶ δῆ σ' αὐτὰ ἔστω καὶ μιὰ, τυχαία ἢ θεληματικὴ, ἀνακρίβεια ἢ ἀοριστία.

10. Ἔτσι κι ὁ στίχος 117 «Che la seconda morte giascun grida» κατὰ περίπου μεταφράζεται «ποῦ ὅλες **θρηνοῦν** τὸ δεύτερο χαμὸ τους». Ἄλλος ἴσως θὰ ἔβαζε «τὴ δευτέρη **θανή** τους», γιὰτὶ πρόκειται γιὰ τοὺς προαιώνια καὶ γιὰ πάντα κολασμένους, ὅπως βλέπουμε καὶ στὴν Ἀποκάλυψη (Κ' 14 καὶ ΚΑ' 8): «Καὶ ὁ θάνατος καὶ ὁ ἄδης ἐβλήθησαν εἰς τὴν λίμνην τοῦ πυρός· οὗτός ἐστιν ὁ **δευτερός θάνατος**... Δειλοῖς δὲ καὶ ἀπίστοις καὶ ἐβδελυγμένοις καὶ φονεῦσι καὶ πόρνοις καὶ εἰδωλολάτραις καὶ πᾶσι τοῖς ψευδέσι, τὸ μέρος αὐτῶν ἐν τῇ λίμνῃ τῇ καιομένην πυρὶ καὶ θείῳ, ὃ ἐστι **δευτερός θάνατος**». Κ' ἐξηγοῦνε τὰ ἰταλικά σχόλια: «giascun grida = piange, deplora», δηλ. κλαίει ὁ καθένας τους καὶ θρηνεῖ, «orrire con le grida, co' i lamenti fa conoscerne», «ἢ μὲ τίς φωνές, μὲ τοὺς θρήνους διαλαλεῖ». Μερικοὶ ἀληθινά, καὶ μαζί τους ὁ κριτικὸς μας, ἐρμηνεύουν τὸ grida μὲ τὸ chiede, implora (ζητάει, καλεῖ βοηθὸ), γιὰ νὰ πεθάνῃ τάχα καὶ ψυχικά, ὅπως εἶναι πιά πεθαμμένος σωματικά· τέτοια ὅμως αἰρετικὴ δοξασία κρίνεται πὼς δὲ χωρεῖ γιὰ τὸν Ἄδῃ τὸ δαντικόν.

11. Ἔτσι καὶ στὸ στίχο Γ' 25 τὸ κείμενο λέει, ὅχι ὅπως τὸ θέλει ὁ κριτικὸς: «Λιαφορετικές γλῶσσες, φοιχτὰ ὀμιλοῦμενες», παρὰ «Diverse lingue, orribili favelle», ἐνῶ τὰ σχόλια ἐρμηνεύουν τὸ diverse «ἀπὸ κάθε χώρα» ἢ, τὸ πολὺ, strane «= ξένες ἢ ξενότροπες, καὶ τὸ δίλεξο orribili favelle «(φοιχτὲς κουβέντες) μὲ τὸ μονόλεξο bestemmie· βλαστήμιες. Ὄστε, ἂν υποθέσουμε πὼς ξέπεσε στὸ τύπωμα τὸ δυσύλλαβο «φοιχτὲς» κ' ἔμεινε κολοβὸς ὁ στίχος, ἄριστα ἔχει ἀποδώσει καὶ λέξη καὶ νόημα ὁ μεταφραστὴς μὲ τὸ «Γλῶσσες λογιῆς λογιῆς, [φοιχτὲς] βλαστήμιες».

12. Ἐπίσης, στὸ στίχο Δ' 89, «satiro» παρονομάζει ὁ Δάντης τὸν Ὀράτιο, «σάτιω» τὸν ἄφησε καὶ ὁ μεταφραστὴς. Ἄν τὸν ἔγραψε σατιρικόν, εἶταν ἔτοιμος καὶ πάλι νὰ τὸν κατακρίνῃ, χωρὶς καὶ νὰ παλινοδησῇ, ὁ κριτικὸς: «Μ' αὐτὸ δὲν εἶναι μετάφραση, εἶναι ἐρμηνεία τοῦ κειμένου!» — ὅπως σωστά παρατηρεῖ γιὰ ἕναν ἄλλο στίχο.

Μὰ θὰ μὲ ρωτήσῃ κ' ἐμένα κανεὶς: — Δὲν ἔχει λοιπὸν ψεγάδια τὸ μετάφρασμα τοῦ Ν. Καζαντζάκη; — ἔχει καὶ παραέχει, τοῦ ἀπαντῶ. Ὅπως ὅμως τὰ δῆ καὶ ὅπως τὰ πάρη ὁ κοινός, μὰ καὶ ὁ ἔμπειρος ἀναγνώστης. Π. χ. δὲν κάνει στὸν ἕναν ἐπικριτὴ καμιά ἐντύπωση τὸ γραμμένο στὴν πύλη τοῦ Ἄδῃ: «Πρὶν ἀπὸ μὲ δὲ **ζούσαν πλάσματα** ἄλλα — παρὰ τὰ θάνατα· κι **ἀθάνατῆ** μαι». Ἄλλος ὅμως τινάζεται ὡς ἀπάνω μὲ τὸ κείμενο ποῦ φωνάζει: «Dinanzi a me

non fur cose create. — Se non eterne, ed io eterno duro» καὶ παρατηρεῖ πὺς ἄλλο τὸ «fur create» (εἶτανε πλασμένα) καὶ ἄλλο τὸ «ζούσανε», ἄλλο τὸ «cose» (=res, πράγματα, ὄντα) καὶ ἄλλο τὸ «πλάσματα» (=creaturae, δημιουργήματα, κτίσματα, ἔργα), ἄλλο τὸ «αἰώνια» (=eterna) καὶ ἄλλο τὸ «αἰθάνατα», ὅπως φαίνεται καὶ ἀπὸ τὰ ἀντίθετά τους, «ἐφήμερος» γιὰ τὸ ἓνα, «θνητά» γιὰ τὸ ἄλλο. Ὁ Θεὸς εἶναι καὶ αἰθάνατος καὶ αἰώνιος. Ἔτσι κ' ἡ τρομερὴ πύλη, κατὰ τὴ δαντικὴ θεολογία, εἶτανε πλασμένη (= χτισμένη), μαζί με ὅλον τὸν ἄλλον Ἄδη, ἀπὸ κάθε φθαρό ἢ ἐφήμερο τῆς Δημιουργίας, ὅταν ἀκόμα «ἡ γῆ ἦν ἄορατος καὶ ἀκατασκεύαστος». Δὲν τὴ λέγει ὁ Ποιητὴς πὺς ζῆν ἀθάνατη, παρὰ πὺς **βαστᾶ καὶ μένει αἰώνια.**

Ψεγάδια βέβαια. Ὅταν ἄμφος ἀπὸ τὰ 20 ποῦ βρίσκει ὁ ἓνας ἀκρωθώνοντι ἀπὸ τὸν ἄλλον ἀμέσως τὰ 10, καὶ τὰλλα 10, καθὼς καὶ οἱ στιχουργικὲς ἀδυναμίες— ἐγὼ ἀγροικότερα θὰ τίς ἔλεγα κακοτεχνίες γιὰ νὰ μὴν προσβάλω τὸ στιχουργὸ λέγοντάς τις ἀπροσεξίες— ἂν, λέγω, αὐτὰ μποροῦν εὐκόλῃ καὶ διορθωθῶνε σ' ἓνα δεύτερο καὶ περισσότερο ἐπιμελημένο τύπομα τοῦ ἔργου, τότε αὐτὸ, πιστεύω, θὰ μείνῃ μνημεῖο αἰώνιο τῆς μεταφραστικῆς καρτερίας καὶ τέχνης στὴ γλώσσα μας. Γὰλλα ὅλα εἶναι τόσο μάταια, ὥστε ἀναγκάζεται κανεὶς παραλλάζοντας τὸν πασίγνωστο ἀφορισμὸ τοῦ Destouches, ματαιότερα νὰ συμπεράνῃ: — Ἄν ἡ τέχνη εἶναι δύσκολη, πολὺ δυσκολότερη ἢ κριτικὴ.

Ν. ΠΟΡΙΩΤΗΣ

Ἀγαπητὴ μου «Νέα Ἐστία»,

Στὸ κριτικὸ μου σημείωμα γιὰ τὴ μετάφραση τῆς «Θείας Κομωδίας» ἀπὸ τὸν κ. Καζαντζάκη ἐγίνανε δυὸ τυπογραφικὰ λάθη. Τὸ ἓνα κάνει πὺς δύσκολη τὴ φράση, χωρὶς νὰ μεταβάλλῃ τὸ νόημα, καὶ δὲ με μέλει. Τὸ δεύτερο με κάνει νὰ σημειώσω γιὰ μεταφραστικὸ λάθος ἐκεῖνο ποῦ παραδέχομαι πὺς ἔγραψε ὁ κ. Καζαντζάκης. Αὐτὸ θὰ ἐπιθυμοῦσα νὰ διορθωθῆ. Στὴ σελίδα λοιπὸν 251, στήλη πρώτη, πρὸς τὸ τέλος, δημοσιεύεται: «Στὸ στίχο 26 γράφει «πισογυρνάει», ποῦ ἂν ὑπῆρχε στὴν κοινὴ δημοτικὴ θὰ σήμαινε ὀπισθοχωρεῖ κι' ὄχι **φεύγει** πρὸς τὰ πίσω, ποῦ θέλει τὸ κείμενο». Τὸ φεύγει αὐτὸ πρέπει νὰ γίνῃ «γέρνει», γιὰ νὰ χουμε σωστά ἐκεῖνο ποῦ ἔγραφα ἐγὼ. Γιατὶ «γέρνει πρὸς τὰ πίσω γιὰ νὰ ἰδῆ» λέει καὶ τὸ κείμενο.

Μ' ἀγάπη
ΓΕΡ. ΣΠΑΤΑΛΑΣ

Καὶ πάλιν περὶ Καβάφη

Φίλτατε κ. Διευθυντά,

Πολὺ θὰ με ὑποχρεώνατε, ἂν εἶχατε τὴν καλωσύνη νὰ φιλοξενήσετε στὶς στήλες τῆς ἀγαπητῆς μου «Νέας Ἐστίας» τὸ γράμμα μου τοῦτο. Θὰ τραβήξῃ κάπως σὲ μᾶκρος, ἀλλ' οἱ ἀναγνώσται μου θὰ με συγχωρήσουν, φαντάζομαι, γιὰτὶ πρό-

κειται γιὰ ζήτημα γενικοῦ ἐνδιαφέροντος καὶ ὄχι προσωπικό. Πρόκειται γιὰ τὸ ἂν πρέπει, πὺς καὶ ὡς πὺς σημείο νὰ μιλοῦμε γιὰ τὴ ζωὴ ἐνὸς καλλιτέχνη.

Τὴν ἀφορισμὸν μου τὴν δίνει ὁ κ. Μαλάνος. Στὰ «Συμπληρωματικὰ Σχόλια» γιὰ τὸν Καβάφη ποῦ ἄρχισε νὰ δημοσιεύει στὸ τελευταῖο τεῦχος τῶν «Νέων Γραμμῶν» καὶ ὅπου ἀπαντᾷ σὲ σὲ ὅσους ἀσχολήθησαν με τὸ βιβλίον του γιὰ τὸν ἀλεξανδρινὸ ποιητὴ, καὶ **παρεξήγησαν τὴν πρόθεσιν** τοῦ βιογράφου, ὁ κ. Μαλάνος λέγει, ἀναφερόμενος σ' ἓνα σημείον τῶν δικῶν μου κρίσεων: «Ὁ κ. Παράσχος, ποῦ θάχει φαντάζομαι μία κάποις ρομαντικὴ ἰδέα γιὰ τὴν ἐπικοινωνία ποιητῆ καὶ Μούσας, τρώμαζε βλέποντας νὰ τοῦ παρουσιάσω τὸν ποιητὴ μας σὲ μιὰ περὶ συνομιλία με τὸν ἑαυτὸ του.»

Κατ' ἀρχὴν, δὲν εἶναι καθόλου τοῦ γούστου μου αἱ ρομαντικὲς, ἔστω καὶ κάποις, σχέσεις τῶν ἀρρένων με τὰ θήλα, καὶ ὅταν ἀκόμη ὁ ἄνδρας εἶναι ποιητὴς καὶ ἡ γυναῖκα Μούσα. Βρίσκω, ὅμως, ὅτι οἱ σχέσεις αὐτὲς καταντοῦν ἐντελῶς ἀσήμαντες καὶ ἀνάξιες λόγου, ὅταν περιορίζονται μονάχα σὲ μιὰ «ἐπαφὴ ἐπιδερμίδων», καὶ δὲν εἶναι πρὸ πάντων, ὅπως πρέπει νὰ εἶναι, ἓνας σπασμὸς ψυχῆς. Ὁ κ. Μαλάνος σὲ ὅλο τὸ βιβλίον του ἀγωνίζεται — εἶναι ἡ λέξη — νὰ μᾶς δείξῃ ὅτι εἶχε σχέσεις ἐπιδερμικὲς με τὴ Μούσα τοῦ ὁ Καβάφης, καὶ ὄχι ψυχικὲς, καὶ σὲ τοῦτο ἀκριβῶς, τὸ τόσο βασικὸ, διαφρονῶ ριζικά.

Πραγματικά, τί ὑποστηρίζει ὁ κ. Μαλάνος; Ὅτι ὅλο τὸ ποιητικὸ πρόβλημα γιὰ τὸν Καβάφη δὲν ἦταν παρὰ ἡ ἐπίμονη ἀναζήτησις καὶ ἀπολύτως ἐσκεμμένη **κατασκευὴ** ἐνὸς πρωτότυπου ἐκφραστικοῦ τρόπου — ἐνὸς *roncif*, — ὅτι μ' ἄλλα λόγια **δλη** ἢ ποίηση γιὰ τὸν Καβάφη, δὲν ἦταν παρὰ ἓνα ζήτημα «τεχνικῆς» — ἢ «τεχνικοῦ» ὅπως θὰ ἔλεγε ὁ ἀγαπητὸς μου κ. Τσιριμῶκος. «Ὅταν ὁ Καβάφης — λέγει ὁ κ. Μαλάνος — μιλοῦσε γιὰ ποίηση, ὁ ἀπέναντί του νόμιζε πὺς ἄκουε ἓναν πρακτικὸ μᾶλλον παρὰ ἓναν ἐμπνευσμένο». Ὁ κ. Μαλάνος ἔχει τὴν ἀξίωσις νὰ μὴ τοῦ φανέρωνε — νὰ μὴ φανέρωνε σ' ἓνα τρίτο, ἔστω καὶ φίλτατό του, — ὁ Καβάφης τὰ ἐξωτερικὰ μόνο στοιχεῖα τῆς τέχνης του, ἀλλὰ νὰ τὸν ἐμπαζε καὶ στὰ ἴδια τὰ ἄδυστα τῆς ψυχῆς του. Ἀξίωσις, πρέπει νὰ τ' ὁμολογήσομε, λιγάκι ὑπερβολικὴ.

Ὡστόσο — καὶ αὐτὸ εἶναι τὸ σπουδαῖον — τὴν ἀντίληψιν γιὰ τὴν ποίηση ποῦ ἀποδίδει στὸν Καβάφη ὁ κ. Μαλάνος καὶ ποῦ θὰ εἶναι ἴσως καὶ ἡ δική του, φαίνεται πὺς τὴν εἶχαν καὶ τὴν ἔχουν καὶ πολλοὶ ἄλλοι.

Ὁ Μπωντλαῖρ, κάνοντας λόγον στὴν ἀλληλογραφία του γιὰ κάποιον σύγχρονόν του ποιητὴ, λέγει: «Il avait créé un *roncif*. Tout n'est pas là?». Καὶ ὁ Βαλερύ, ρασιοναλιστῆς καὶ ὅσον ἀφορᾷ, φυσικά, τὴν ἐρμηνείαν τοῦ ποιητικοῦ φαινομένου, τῆς δημιουργίας τῆς ποιητικῆς, μιλώντας γιὰ τὸν Μπωντλαῖρ⁽¹⁾ τονίζει ὅτι ἡ ἰδιορ-

(1) «Situation de Baudelaire» (Variété II).